

MAKRO TOPLUMSAL KURAMLAR AÇISINDAN POSTMODERN TEORİ

Hüsamettin İNAÇ*

ÖZET

Postmodernizm, modernizmin felsefi ve sosyolojik eleştirisi üzerine kurulmuş bir projedir. Bu proje özünde insan ve toplum adına söylenen mega-söylem ve makro-teorilerin tutmadığını, zira insanlık tarihinde artık görececiliğin ve subjektivizmin hakim olduğunu iddia etmektedir. **Anahtar Kelimeler:** Modernizm, postmodernizm, görececilik, subjektivizm

ABSTRACT

Postmodernism is a critical theory established on the philosophical and sociological parameters of modernist theory. According to this project, almost all mega-narratives and macro- theories about the society and human-being are no longer considerable because the subjectivism and relativizm are prevalent ideas on human history for the sake of challenging authorities.

Key Words: Modernizm, postmodernizm, relativizm, subjektivizm

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihinin yaşadığı en büyük dönüşümlerden birisi olan modernleşme çabası, Ortaçağ'da kendi kabuğuna çekilen ve dünyayı anlamak ve şekillendirmekten uzak olan insanlığa dinamizm katmış, gözlem ve deneye dayalı bir bilim geliştirerek tarihi bilimin önderliğinde değiştirme iddiasını beraberinde getirmiştir. Ne var ki, insanlığın doğayı şekillendirerek hakim olmasını ve kalitesi yüksek bir hayatı vaat eden modernizm, belirli dönemler içerisinde çelişkilerinin de yaratmış ve memnuniyetsizlik ifadeleri sanattan ve felsefeden başlayarak, siyasal, ekonomik ve toplumsal platforma yansımıştır. Günümüzde etkinliğini her alanda şiddetli bir şekilde hissettiren bu eleştiri, yeni yaklaşımlar öneren bir söyleme dönüşmüştür. Postmodernizm olarak bilinen bu düşünsel akım, kendini insan zihnini kısıtlayan bir teori olarak sunmaktan kaçınmakta ve her oluşumun merkezinde parçalanmışlık, belirsizlik, farklılık ve subjektifliğin olması gerektiğini savunmaktadır.

*Öğr. Gör. Dr. Dumlupınar Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü.

Bu çalışmanın amacı; modern dönemlerin öncesinden günümüze insanlığın topluma ve kendine bakışını özet olarak vermek ve bu yelpazede postmodernizmi hazırlayan sosyo – kültürel formasyonları ve bunlara karşın postmodernistlerin argümanlarını nedensellik ilişkileri ve teorik kurgular arasındaki geçişlerle aktarmak ve günümüz toplumsal yapısını farklı bir yaklaşımla yeniden yorumlamaktır.

2. ORTAÇAĞDAN MODERNİZME

Ortaçağ, siyasal olarak monarşinin, ekonomik anlamda feodalizmin ve felsefi açıdan skolastisizmin hakim olduğu, genel olarak 5. ve 15. yüzyıllar arasını kapsadığı kabul edilen zaman dilimidir (Küçük, 1994: 27). Bu zaman diliminde Antik Yunan kültürünün bıraktığı felsefi ve sosyal temeller üzerine Kutsal Roma İmparatorluğu (Roman Sanctum Imperium) kurulmuş (Yılmaz, 1996: 42) ve resmi din olarak Hıristiyanlık kabul edilerek paganizme karşı savaş açılmıştır. İşte yeni bir dünya görüşünün hakimiyeti ve bir önceki düşünsel platform olan paganizmin çöküşü ile gelen dönemeç, “modernus” kavramıyla ifade edilmiştir. Vatikan merkezli Katolik Kilisesi’nin ekonomik, sosyal ve siyasi alanı belirlediği, insanları pasif nesnelere olarak dünyevi hayatın dışında bırakıldıkları ve her olgunun içeriği anlaşılabilen metafizik olaylarla açıklandığı gizemli ve mistik bir hayat oluşmuştu. Bu dönemde devlet, Kilise’nin emrine girmiş, din ve mezhep savaşları yapılmış ve bu anlayışın sonucu olarak, cemaatçi ve kolektif bir hayat içerisinde kaybolan birey, otonom ve özerk bir entite olarak toplumsal yapıda yer alamamıştır

Zaman içerisinde 7. yüzyıldan itibaren barbar kavimlerin baskısı altında kalan Avrupa insanı can ve mal güvenliğini öncelikli olarak düşünmeye başlamış, Kilise bu karmaşa döneminde işlevini yerine getiremediği için yerini mutlak, otoriter üst siyasi kurum olan devlete bırakmıştır (Yılmaz 1996: 47-49). 12. yy’da feodalitenin etkinliğini yitirmesi, 1449’da toplanan Katolik Kilisesi’nin en büyük organı olan Basle Konseyi’nin ilk defa tek bir Papa etrafında birleşmemesi Ortaçağ’ın sonunu getirmiştir. Aslında bu sonu hazırlayan pek çok yapısal ve konjonktürel faktör söz konusudur. Bunların başında İncil’in Latince’den milli dillere çevrilmesi, insanların Kilise’nin iddia ettiği endüljans, enterdi, ekümeniklik ve aforoz gibi Kilise’ye kurumsal üstünlük sağlayan unsurların asıl referans kaynağında bulunmamasını anlaşılmasıyla doğan güvensizlik, barbar istilalarının sonucu olarak insanların dünyevi iktidarı koruma ve güvencesine duyduğu ihtiyaç gelmektedir. Özellikle İncil’in milli dillere çevrilmesi ve aynı zaman diliminde icat edilen matbaa sayesinde tüm Avrupa’da yaygınlaşması, Avrupa’da milli mezheplerin doğmasına, Hıristiyanlık üzerine kurulu Avrupa bütünlüğünün bozulmasına ve bireysel din yorumlarına yol açmıştır. Demirhan’a göre, coğrafi keşiflerle birlikte merkantalist ekonomilerin oluşmaya başlaması, “poppoli grossi” adıyla bilinen kapital sahibi

burjuvaların yeniliğin ve canlılığın merkezi haline gelen İtalyan kent devletlerinde ve Alman prensliklerinde hakim duruma gelmeleri Ortaçağ toplumsal yapısını kökten değiştirmiş, bu defa “modernus” kavramının içini mutlakiyetçi krallıklara bağlı, kendilerini verilmiş ve bağışlanmış din kaynaklı statülerin yerine kazanıma dayalı statülerle tanımlayan yeni bir birey tipi oluşturmaya başlamıştır (Demirhan 1992: 54-57). Bu birey tipi dünyevi kısmı Rönesans, dini kısmı Reformasyon olarak adlandırılan bir dizi devrim niteliğinde yeniliğe imza atmış, kendini rasyonel, bilimin determinist ve monist yapısına uygun ve evrensel akılla bütünleşen özelliklerine adapte etmiş, objektif bir entité olarak nitelemiştir. Artık Ortaçağ’ın durağan, pasif, kendini içinde bulunduğu toplumun şartlarıyla sınırlayan sujesi (teb’a) yerini, toplum gibi kişisel tarihe sahip olan, dinamik, kendi eylemiyle kendini gerçekleştiren (self – realizasyon), Ortaçağ’da hakim olan devresel tarih anlayışının aksine ilerlemeci tarih anlayışını ve Aydınlanma Felsefesini benimseyerek mükemmellik (perfection) arayışı içine giren, bitimsizlik (eternité) arzusuyla dolu, zaman ve mekan duygusunu insanileştiren, “açıklayıcı” olarak kabul ettiği bilimle beraber “demistifike” olan, ünlü Alman sosyoloğu Weber’in ifadeleriyle Tanrı, ruh ve metafizik güçlerin oluşturduğu gizemi yıkarak adeta bir “büyübozum” yaşayan, “mimesis” anlayışıyla iç dünya ve doğa arasında paralellik kurarak gözlem ve deneye dayalı bilimsel bir dünya kuran, homojen, kategorilemiş ve genel bir “Rönesans insanı” oluşmuştur.

3. MODERNİTE – MODERNİZM – MODERNİZASYON

Özelliklerini ayrıntılı olarak vermeye çalıştığımız Rönesans İnsanı’nın oluşumunu hazırlayan en önemli unsur, - yukarıda da belirttiğimiz gibi – modernitedir. Demir’e göre Modernite, aklın egemenliği öğretisine bağlı, Kilise hakimiyetine karşı gelişen ve Aydınlanma felsefesine dayanan bir felsefi akımdır (Demir 1992: 27). Modernitenin kökenini oluşturan Aydınlanma Felsefesi ise; felsefenin dinden bağımsızlaşması ile gelişen ve demokrasiye dayalı ulus devlet (nation – state) ve bilimin egemen olduğu evren görüşünün bir kültür felsefesine dönüşümüdür. Bu dönemde ana tutum, gerçeğe akıl ve aklın gereği olan deneyle yönelme, konuları akılla aydınlatma olmuştur. Touraine’in kelimeleriyle Modernité, rasyonelleşme, sekülerleşme ve laikleşme sacayağına (Touraine 1995: 35-38) ve bilimsel, siyasal, kültürel ve endüstriyel/ teknik devrimler olarak dört devrime bağlıdır. Zorunlu, kaçınılmaz yasalara sahip, mekanist ve determinist dünya görüşü “bilimsel” devrimin, halkı iktidarının kaynağı olarak gören, demokrasiye dayalı milli devlet görüşü “siyasal” devrimin, düşüncenin laik ve kriterlerin rasyonel olmasını şart koşan ve bunun sonucu olarak toplum çözümlemelerinde dinin temel eksen olmaktan çıkararak Aydınlanmacı düşünce “kültürel” devrimin, emek sürecini doğrudan insana bağlı olmaktan çıkararak makineyi etkin kılan üretim düşüncesi “endüstriyel” devrimin sonucu ve modernleşmenin temel kriterleri olarak ortaya çıkmıştır.

Modernite, modernizm ve modernleşme kavramları arasındaki ilişki şu bağlamda ifade edilebilir: İnsanları modernitenin hem öznesi, hem de nesnesi yapan, onlara kendilerinin değiştiren dünyayı değiştirme imkanı veren görüş ve fikirler bütünü ise “modernizm” olarak adlandırılmış, başka bir söyletişle modernizmle birlikte modernitenin getirdiği değerler tüm hayatı kucaklayan ve ideolojileştirilmiş kriterlere dönüştürülmüştür (Giddens 1994: 17). Modernleşme ise, hem felsefi, hem sosyal alanda ortaya çıkan 250 – 300 yıllık bir dönüşümü ifade eden süreç olarak bilinmektedir.

4. MODERNLİĞİN ELEŞTİRİSİ

Modernite (modernlik), getirdiği dünya görüşü ve yarattığı insan tipi açısından belirli dönemlerde büyük eleştirilere uğramıştır. İlk problem, Ortaçağ’da kendini dinden kaynaklanan verilmiş statülerle kolayca tanımlayan ve içinde yaşadığı topluluk içinde “anamlı” bir varlık kazanan birey, moderniteyle birlikte metafiziğin parçalanması sonucu üst kimliğini kaybetmiştir. Bu olguyu bir realite olarak kabul eden Schiller, sanatın bir üst kimlik olarak empoze edilmeye çalışıldığını, ancak bunun başarısız bir girişim olarak kaldığını söylemektedir. Modernizme bir diğer eleştiri, demokrasi ile sosyalizmi adeta birleştiren “Genel İrade” kuramıyla tanınan ünlü Fransız düşünürü J.J. Rousseau tarafından yapılmıştır. Rousseau’ya göre, kapitalizme ve makineye dayalı üretime dayanan modernizm, kendisiyle beraber çelişkilerinin de yaratmaktadır. Bu çelişkilerin birincisi – ve belki de en önemlisi – üretim araçlarına sahip olanlar / olmayanlar bağlamında oluşturduğu ikilem gelmektedir. Diğer yandan olumsuz etkilerini gösteren zenginlik insanların ortak uzlaşma noktalarını azaltmakta ve Aydınlanmanın getirdiği ulus – devlet yapısı, halk egemenliğini bir türlü sağlayamamakta ve tüm insanları kucaklayan bir sosyal – refah devletine dönüşmemektedir.

Avrupa’yı etkisi altına almasından çekinilen komünizmin fikir babası olan Marx ise, modernizmin hem birey projeksiyonuna, hem de ilerleme ve hümanizm fikrine karşıdır. Marx’ a göre sınıf bilinci kazanamayan ve toplumla beraber üretim sürecine katılmayan birey, kesinlikle “özne” olamaz. Modernizmin savunduğu, toplumdaki özerk ve rasyonel özne fikri, ancak burjuvanın çıkarlarına hizmet eden bir düşüncedir. Bu bağlamda Aydınlanma felsefesinden türeyen hümanizm, bu insan tipini korumaya yönelik, göstermelik bir sevgi anlayışı getirmektedir. Gene bu felsefe, ilerleme idealini yarattığı ve idealize ettiği birey öznenin sırtına yükleyerek indirgemeci davranmakta ve aslında “doğanın esaret, sınırlama ve yabancılaşmaya yol açan her türlü düşünceden kurtularak özgürleşmesi” olarak nitelenmesi gereken ilerlemeyi doğayı şekillendirme tarzında algılayarak bencil duyguları tatmin etme zemini oluşturmaktadır.

Öte yandan bireye ait olan tikel alanı evrensel akılla özdeşleştirme önerisinde bulunan modernizme en büyük eleştirilerden birini de - bu bağlamda – Nietzsche ve Foucault getirmektedir. Nihilist düşüncenin önderliğini yapan Nietzsche'ye göre ahlaki bir gerçeklik ve değerler arası bir hiyerarşi yoktur. Öyleyse bireyi evrensel akılla özdeşleştirme çabasının hiçbir mantığı olamaz. Foucault ise konuya modern toplumda birey projeksiyonuna eleştirel vurgu yaparak yaklaşmış ve bireyin kesinlikle somut bir madde gibi bir objektiflik taşıyamayacağını, hatta taşımamamsı gerektiğini savunmuştur. Zira birey, öznel ve subjektif bir varlıktır. Bu ikilinin yaptığı yorumlar, modernliğin tarihinde devrim yaratıcı etkiler yaratmış ve sonuçta “ben” ve “özne” kavramı yıkılmış ve daha da önemlisi insanı ve toplumu adeta bir mühendis edasıyla şekillendiren bilim, açıklayıcılık iddiasını yitirerek yorumlayıcı ve anlayıcı bir nitelik kazanmıştır.,

Modernizme yapılan eleştiriler yukarıda özetlemeye çalıştığımız, modernizmin, ilk tahlildeki, eleştirileri olarak değerlendirebileceğimiz bu değerlendirmelere, modernizmin tüm varlığıyla hakim olduğu ve çelişkilerinin de yaratmaya başladığı 20. yüzyılda yenileri eklenmiştir. Bu dönem hatırlanacağı üzere, mega anlatı ve söylemlerin (narrative, discourse) baş döndürücü bir hızla insanlığı kuşattığı bir dönemdir. Ancak – ne acıdır ki – ekonomik ve teknolojik üstünlüğü ele geçirerek doğayı çıkarları etrafında şekillendiren insanoğlu, kendini ürettiklerinin esareti altına girerek kendini unutturmuştur. “Amaç – araç” paradoksu olarak kategorize edilen eleştiri, modernizmin nimetlerinden faydalanmak ve özgürleşme/ yücelme amacına ulaşmak için insan belli bir formasyon çerçevesinde davranmak, bilime uygun ve rasyonel olmak, yani “amaç”a ulaşmak için “araç” olmak zorundadır. Bu eleştiri modernizmin disipline edici, sınırlayıcı, tek biçimleştirici ve özgürlükleri kısıtlayıcı boyutunu gözler önüne sermektedir.

Makro planda ele alındığında, modernizmin empoze ettiği ekonomik/ siyasi modelin evrensel ilkelere değil, aksine gelişmiş ülkelerin çıkarlarına dayalı olduğu fikri seslendirilmeye başlanmış ve insanlığın kurtuluşu ve mutluluğunu sağlamaya yönelik, insan ve toplum çözümleri içeren Batılı kuram ve bilgilere güven azalmıştır. Zira Liberalizm, Muhafazakarlık, Marksizm ve Kapitalizm gibi Batı merkezli mega söylemler, savaflara, yıkımlara yol açmış ve insanlığın büyük çoğunluğunu memnun edememiştir. Aynı zamanda modernizm her ne kadar makro bir söylem olsa da kendini “Batılı”, “orta sınıf” ve “beyaz” erkek tipiyle özdeşleştirerek kategorikleştirmiş ve kadına kabul edebileceği saygın bir toplumsal statü vermekten kaçınmıştır. Bu yaklaşıma, Batı'nın Hıristiyanlık inancından doğan, insan ve hayata “asli ceza/ asli suç” çerçevesinden bakan kültür bağımlı insan doğası da eklendiğinde tablo daha da netleşmekte ve Batı'nın

ego-sentrik bakışı sırtıtmaktadır. Tüm bunları bilgiye kolay ve ucuz ulaşma ve bu sayede iletişim devriminin hızlı bir toplumsal dönüşümü getireceği maskesiyle gizlemeye çalışmış, ancak beklenen değişim bir türlü sağlanamamıştır.

İnsanlığın neredeyse üzerinde birleştiği bu eleştiriler sonucunda, yaklaşık 300 yıl devam eden modernizasyon süreci yerini, postmodern eleştirilere bırakmıştır.

5. POSTMODERNİTE

Meta – anlatılara inanmazlık (Lyotard), relativizm ve tüketim toplumu (Baudrillard), çoğulculuk (Jameson), yapıbozum (Derrida), modernliğin tamamlanmamış projesi (Habermas) gibi kavramlarla çeşitli bilim adamları tarafından tanımlanmaya çalışılan postmodernite (Touraine 1995, 122-145), 1960'lı yıllarda sanat ve estetik alanında modernizme getirilen eleştirilerin bir sonraki on yılda felsefe, epistemoloji ve toplum kuramlarına yansıtılmasıyla doğan, geçmişten kopuşu, zaman içerisinde kırılmayı ve insan ve topluma dair tüm kuram ve bilgileri kökten eleştiren ve günümüzde etkilerini hayatımızın hemen hemen tüm boyutlarında hissettiren bir düşünce akımıdır. Bu akımın taraftarlarına göre bugün geçmişten çok farklı ve yeni bir sosyo/ kültürel durum, yeni kurum ve olgular ve oldukça farklı bir epistemolojik anlayış söz konusudur. Amaç, modernizmi yeniden inşa etmek amacıyla değil, toptan ve radikal olarak eleştirmek ve açıklamaya, kurama ve ideolojiye yer vermeyen yeni bir hayat kurmaktır. Zira modernizmin en büyük hatası; Descartes, Locke ve Kant geleneğine dayanan geleneksel felsefeyle birebir örtüşen bir bilgi sistemi kurma çabasıdır. Halbuki – postmodernistlere göre – felsefenin hayatı birebir temsil yeteneği yoktur. Nietzsche'ye göre evrenin pek çok anlamı olduğu için bilgi tek bir gerçekliği temsil edemez. Kaldı ki 18. ve 19. yüzyıllarda insanlığın ilerleyişi kesinlikle akla ve bilime değil; anarşi, yabancılaşma, anomi ve acımasızlık gibi olumsuz duyguların da kaynağı olan “yaşam enerjisi”ne bağlıdır. Nitekim Derrida, Nietzsche, Heidegger, Wittgenstein gibi postmodernistler, toplum ve insanla ilgili bilgi ve kuram üretmenin imkansız olduğunu, bilimin ancak anlamakla yetinmek zorunda olduğunu, açıklama iddiasında bulunamayacağını söylemektedirler.

Postmodernistlere göre, postmodernizm bir devam değil, tarihsel zaman içinde yeni ve kopuk bir aşamadır. Bu aşamanın yeni sosyo/ kültürel formasyonlarını anlatan parametreler; ileri teknoloji kullanan medya ve toplumsal ilişkilerde meydana getirdiği dönüşümdür. Baudrillard ve Lyotard bu dönüşümü yeni ve farklı bir bilgi anlayışına ve enformasyon teknolojilerindeki sıçramaya bağlar. Jameson ve Harvey gibi Neo-Marksistler postmodern durumu kapitalizmin daha ileri ve yüksek bir aşaması olarak yorumlarlar (Zeka 1994: 54-65). Özetle postmodernizm

uzunca bir dönem etkinliğini sürdüren “akıl yürütme”, “bilim” ve “özgürleşme” kavramlarının sorgulanması ve modernizmin çelişkilerinin ortaya çıkartılması sürecidir.

Düşünürler postmodernizme kendi dünya görüşlerine bağlı olarak birbirinden farklı yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Örneğin Neo – Marksist Jameson’a göre postmodernizm, geç – kapitalizmin kültürel mantığıdır (Zeka 1994: 23). Para, hizmet ve insan dolaşımını mümkün kılan ve 1960’larda gelişmeye başlayan globalizm, global toplumun içinde bireysel ilişkilerin işleyiş tarzını şekillendirecek bir ideolojiye ihtiyaç duymaktadır. Çok uluslu şirketler imkan tanıyan, sınırları ortadan postmodern düşünce bunun için uygun bir ideolojidir. Daniel Bell’ e göre post-modernizm, sanayi – sonrası toplumun kültürel yapısını anlatır (Cangızbay 1995: 67). Sanayi toplumunun itici gücü, “makineye dayalı bir üretim gücü” iken sanayi sonrası dönemde bu güç, “bilgi”dir. Postmodernizmin temelini de işte bu toplum biçimi oluşturur. Bu toplumda “internet”, “bilgi”, “bilişim”, “sibernetik” ve “gösterge” ön plandadır. Paralel olarak, Boudrillard ve Lyotard’a göre postmodernizm; üretim ilişkilerinden tüketim ilişkilerine, üretim tarzından bilişim tarzına, emekten bilgiye, bilimsellikten simülasyona (taklit) geçiştir (Küçük 1994: 102-104). Konuya sanatsal açıdan bakan Wittgenstein’e göre ise, postmodernizm, özgün bir sanat tarzıdır: “Gerçeği temsil etmek kıstasını sanattan uzaklaştırma amacını güder ve modernist tarzdan estetik bir kopuşu simgeler (Touraine 1995: 47). Görüşlerine daha önce, kısaca değindiğimiz Foucault ve Derrida, akımın modernist sorunsal ve Aydınlanma felsefesine bir eleştiri olduğunu söyler. Onlara göre postmodernizm; farklı “birey” kavramlarını “modern birey”e indirgeyen, farklılık ve özgürlükleri dışlayan, özgürleştirici olmaktan çok disipline edici olan modernizme bir başkaldırıdır. Siyaset bilimcilerine göre postmodernizm; bütünleştirici, birleştirici, tek-merkezli ve sorunlara global çözüm arayışına giren Marksizm, Liberalizm, Muhafazakarlık gibi siyasal söylemlere şüpheyile bakma ve yaşamın farklı biçimlerinin meşruluğunu ve özgürlüğünü savunan “kimlik politikası” ve “çoğulcu siyaset” anlayışına bağlanmayı öngören bir kimlik felsefesidir. Bu yaklaşım, -büyük bir isabetle – farklılaşmaya dayalı bir “sivil toplum” oluşumuna, yerel özelliklere, yerellikten kaynaklanan geleneklere ve Batı’nın kendini üzerinde tanımladığı ve olumsuz değerler atfedilen “öteki”nin ilk defa tanınması boyutlarına vurgu yapmaktadır.

6. SONUÇ

Batı’ya, Batı’nın değerlerini bünyesinde taşıyan modernizme köklü bir eleştiri olan Postmodern yaklaşım, ya çağdaş Alman siyaset felsefecisi Jürgen Habermas’ın iddia ettiği gibi, kültür değerlerini yenileyemeyen ve diğer medeniyetlerin üzerinde bu yüzden hegemonya kuramayan Batı medeniyetinin bocalama döneminde batı hegemon kültürünün yerelliklerle

devamı, modernizmin uzantısı ya da tamamlanmamış projesidir. Ya da Jameson, Lyotard, Giddens gibi sosyologların tezlerine göre; Batı'nın özür dilemesi, modernizmin aşırılıklarının törpülenmesi, baskıcı ve evrensel moderniteye karşı "yerel"in direniş ve Aydınlanma'nın getirdiği hümanizm, evrensellik, tektiplilik, nesnellik, akılcılık, bitimsizlik, mükemmellik ve determinizm gibi kavramlara karşı çıkışın felsefi, sosyolojik ve epistemolojik bir karşı çıkışın ifadesidir.

KAYNAKLAR

- CANGIZBAY, Kadir, Sosyolojiler Değil Sosyoloji, Liberté Yay. İstanbul,1995
- DEMİR Ömer, Bilim Felsefesi, Vadi Yay., İstanbul, 1992
- DEMİRHAN Mehmet, Modernlik, Vadi Yay., 1992
- GIDDENS, Anthony, Modernliğin Sonuğları, Ayrıntı Yay., 1994
- KÜÇÜK, Mehmet, Modernite versus Postmodernite, İmge Yay., Ankara, 1994
- TOURAINÉ, Alain, Modernliğin Eleştirisi, Yapı kredi Yay., İstanbul, 1995
- YILMAZ, Aytekin, Modernden Postmoderne Siyasal Arayıřlar, Siyasal Yay., Ankara, 1996
- ZEKA, Necmi, Postmodernizm: Jameson, Lyotard, Habermas, İmge Yay. İstanbul, 1994